

KONSTITUTSIYA ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVIDIR.

Norqulova Risolat Baxromovna

*Qashqadaryo viloyati Qarshi shahri Axborot texnologiyalari
va menejment universiteti talabasi*

Annotatsiya: *Konstitutsiyaning tarixiy va tub ildiziga nazar soladigan bo'lsak uning asl mohiyati "inson huquqlari va manfaatlarini "ximoya qilishga yo'naltirilgan.*

Kalit so'zlar: *milliy qonunchilik, xalqaro tajriba, Sovet ittifoqi, Kommunistik partiya Konstitutsiyaning tuzilishi .*

Konstitutsiya- davlatning asosiy qonuni .Shuning uchun u o'ziga xos tuzilishga ega.Konstitutsiya tuzilishi Konstitutsiyada o'z o'rnini topadigan normalarining maqsad va vazifalariga qarab turkumlash va ularning ahamiyatiga qarab ketma –ketlikda joylashuvidir.

O'zbekiston Konstitutsiyasi muqaddima, 6 bo'lim, 26 bob va 128 moddadan iborat. Muqaddima Konstitutsiyaning kirish qismi bo'lib, unda bosib o'tilgan yo'l va mamlakatning asosiy vazifalari ya'ni nima uchun Konstitutsiya qabul qilinganligi bayon qilinadi.Undagi qoida va g'oyalar keyinchalik Konstitutsiya normalarida u yoki bu shaklda ,ko'rinishda o'z o'rnini topadi.

Konstitutsiyamiz jahon konstitutsiysviy tajribasiga tayanib ,undagi eng ijobiy jihatlarini o'zida aks ettiradi, uning milliy qonunchiligimiz asosi, mustaqil davlatchiligimizning asosiy qonunidir. Buni Prizedentning:"..har qanday davlatning Konstitutsiyasi unda yashovchi xalqning irodasini,ruhiyatni, ijtimoiy ongini va madaniyatini aks ettiradi",degan so'zlari ham ko'rsatib turibdi. Shuning uchun Konstitutsiyamizda o'ziga xos jihatlari bo'lishi tabiiydir.Konstitutsiyamizning o'ziga xos jihatlari eng avvalo unda tarixiy davlatchiligimiz tajribasi va milliy qadriyatlarimiz aks etganligi va Konstitutsiyaga milliy ma'naviyatimiz ,madaniyatimiz,axloqimiz singdirilganligidan kelib chiqadi.

Konstitutsiyaviy rivojlanish tajribasi xalqaro ahamiyatga ega . Konstitutsiyalar qaysi mamlakatda qabul qilinmasin ,jahon tajribasidan foydalaniladi.Chunki ,ular uzoq vaqtda qo'lga kiritilgan va hayot tajribasida o'tgan, xalqlar qaysi millatlarga, dinga mansub bo'lmasin , ko'pchilik manfaatiga mos tushuvchi tamoyillar,tartiblar,qoidalariga tayanadi.

Jahon Konstitutsiyaviy tajribalardan foydalanish deganda , demokratik mamlakatlarda amal qilayotgan taraqqiyotga ijobiy ta'sir qilayotgan qoidalarni qo'llash tushiniladi.

XX asr 80-yillarining ikkinchi yarmidan boshlab Sovet Ittifoqi hududida qayta o'zgarishlar uchun sharoit yuzaga keldi. Kommunistik partiyaning ko'p yillik hukmronligi darz keta boshladi. Partiyaviy boshqaruv ishlab chiqarishni rivojlantirish o'rniga rivojlanishga to'sqinlik qila boshladi. Iqtisodiy inqiroz xalqning turmush sharoitiga o'z salbiy oqibatlarini ko'rsata boshladi. Markaz zulmi kuchayishi natijasida ittifoqdagi xalqlar aziyat chekdi, "porloq kelajakka" ishonchsizlik, turli millatlarni kamsitish holatlari kuchaydi. "Paxta ishi", "o'zbek ishi" deb uyushtirilgan kampani- yalarda barcha baravar (gunohsiz ham, aybdor ham) birdek tazyiqqa uchradi. Ayollar, yosh bolalar xo'rlandi, milliy, diniy, tarixiy qadriyatlar oyoq osti qilindi. Natijada, ittifoq tarkibidan chiqish, mustaqil davlat qurish harakati kuchaydi va bu harakat real voqelikka aylandi. Ayniqsa, mustaqillikka bo'lgan intilish Boltiqbo'yi respublikalarida kuchli namoyon bo'ldi.

Kommunistik partiya, uning shu vaqtdagi rahbarlari ittifoqni, mavjud tuzumni saqlash uchun qattiq harakat qildilar.

Yangi ittifoq shartnomalarini tuzish, shu orqali ittifoqni saqlash uchun katta urinishlar bo'ldi. Lekin Tbilisi, Vilnyusda bo'lib o'tgan voqealar, qon to'kilishlar bu maqsadning zo'ravonlik pozitsiyasi, ittifoqni saqlab qolish xom hayol ekanligini ko'rsatdi.

Sovet Ittifoqida siyosiy tizimni isloh qilish, vakillik organlarining yangi turlarini yaratish, saylov tizimini yangilash ishlari olib borildi. SSSR hududida Xalq deputatlari s'ezdi degan eng yuqori vakillik organi tashkil etildi. Shu organga bo'ladigan saylovlar birinchi marta muqobillik asosida o'tdi. Uning natijasida esa (1988-yilgi saylov), shu organga xalq dardini ochiq aytadigan, haqiqatni ko'z bo'yamachilikdan ustun qo'yadigan ko'plab kishilar saylandi. S'ezd Ittifoq miqyosidagi masalalarni hal qiladigan organdan ko'ra, ittifoqdagi muammolarni ochiq-oydin ko'tarib chiqadigan, turli xalq va millatlar o'z muammolarini yaqqol ay-Konstitutsiyamizning demokratik xarakterini, u demokratizm g'oyalarga suyanganligini Konstitutsiyaning muqaddimasidan ham bilish mumkin. Demokratizm prinsipining mavjudligi Konstitutsiyaning boshqa prinsiplari mavjud bo'lishini belgilab beradi.

Insonparvarlik prinsipi. Inson, uning huquq va erkinliklari, sha'ni, qadr-qimmat, manfaati masalasini belgilash Konstitutsiyaning asosiy prinsiplaridan hisoblanadi. Konstitutsiyamizda insonning huquq va erkinliklari, sha'nining oliy qadriyat deb belgilanishi, uning insonparvarlik xarakterini ko'rsatadi. Insonpar- varlik g'oyasi Konstitutsiyadagi asosiy g'oya bo'lganligi sababli, uni Konstitutsiya prinsipi deyish mumkin. Konstitutsiyada inson- ning manfaatlari ustuvorligining belgilanganligi, huquq

va erkin-liklarni ta'minlashda davlat mas'uliyatining belgilanganligi ham shu prinsipning ta'siridir. Mamlakatda yashovchi barcha fuqaro, millat va elatlar tengligining o'rnatilishi, biror-bir kishi imtiyozga ega bo'lmasligi, yordamga muhtoj toifadagi kishilarning huquqlari davlat tomonidan alohida himoya qilinishi, ayollarning erkaklar bilan teng huquqliligining o'rnatilishi Konstitutsiyaning insonparvarligini ko'rsatadi.

Konstitutsiyaning ustunligi prinsipi. Bu prinsip Konstitutsiyaning oliy yuridik kuchga ega rasmiy hujjat ekanligidan kelib chiqadi. Davlat o'z faoliyatini Konstitutsiya prinsiplari va qoidalari asosida tashkil etadi. Shuningdek, barcha davlat organlari, tashkilot, korxona, muassasa, jamoat birlashmasi, fuqarolar, mansabdor shaxslar Konstitutsiya asosida faoliyat yuritadi.

O'zbekistonda amal qiladigan birorta ham normativ hujjat Konstitutsiyaga zid bo'lmasligi kerak, zidlik holatlari vujudga kelsa, Konstitutsiya normalari amal qiladi.

Konstitutsiyaning ustunligi yana Konstitutsiya normalari boshqa huquqiy hujjatlarning yaratilishi uchun asos bo'lishida ham ko'rinadi.

XX asr 80-yillarining ikkinchi yarmidan boshlab Sovet Ittifoqi hududida qayta o'zgarishlar uchun sharoit yuzaga keldi. Kommunistik partiyaning ko'p yillik hukmronligi darz keta boshladi. Partiyaviy boshqaruv ishlab chiqarishni rivojlantirish o'rniga rivojlanishga to'sqinlik qila boshladi. Iqtisodiy inqiroz xalqning turmush sharoitiga o'z salbiy oqibatlarini ko'rsata boshladi. Markaz zulmi kuchayishi natijasida ittifoqdagi xalqlar aziyat chekdi, "porloq kelajakka" ishonchsizlik, turli millatlarni kamsitish holatlari kuchaydi. "Paxta ishi", "o'zbek ishi" deb uyushtirilgan kampaniyalarda barcha baravar (gunohsiz ham, aybdor ham) birdek tazyiqqa uchradi. Ayollar, yosh bolalar xo'rlandi, milliy, diniy, tarixiy qadriyatlar oyoq osti qilindi. Natijada, ittifoq tarkibidan chiqish, mustaqil davlat qurish harakati kuchaydi va bu harakat real vo- qelikka aylandi. Ayniqsa, mustaqillikka bo'lgan intilish Boltiqbo'yi respublikalarida kuchli namoyon bo'ldi.

Kommunistik partiya, uning shu vaqtdagi rahbarlari ittifoqni, mavjud tuzumni saqlash uchun qattiq harakat qildilar.

Yangi ittifoq shartnomalarini tuzish, shu orqali ittifoqni saqlash uchun katta urinishlar bo'ldi. Lekin Tbilisi, Vilnyusda bo'lib o'tgan voqealar, qon to'kilishlar bu maqsadning zo'ravonlik pozitsiyasi, ittifoqni saqlab qolish xom hayol ekanligini ko'rsatdi.

Sovet Ittifoqida siyosiy tizimni isloh qilish, vakillik organlarining yangi turlarini yaratish, saylov tizimini yangilash ishlari olib borildi. SSSR hududida Xalq deputatlari s'ezdi degan eng yuqori vakillik organi tashkil etildi. Shu organga bo'ladigan say-lovlar birinchi marta muqobillik asosida o'tdi. Uning natijasida esa (1988-yilgi saylov), shu

organga xalq dardini ochiq aytadigan, haqiqatni ko'z bo'yamachilikdan ustun qo'yadigan ko'plab kishilar saylandi. S'ezd Ittifoq miqyosidagi masalalarni hal qiladigan organdan ko'ra, ittifoqdagi muammolarni ochiq-oydin ko'tarib chiqadigan, turli xalq va millatlar o'z muammolarini yaqqol ayon Konstitutsiyamizning demokratik xarakterini, u demokratizm g'oyalariga suyanganligini Konstitutsiyaning muqaddimasidan ham bilish mumkin. Demokratizm prinsipining mavjudligi Konstitutsiyaning boshqa prinsiplari mavjud bo'lishini belgilab beradi.

Insonparvarlik prinsipi. Inson, uning huquq va erkinliklari, sha'ni, qadr-qimmati, manfaati masalasini belgilash Konstitutsiyaning asosiy prinsiplaridan hisoblanadi. Konstitutsiyamizda insonning huquq va erkinliklari, sha'nining oliy qadriyat deb belgilanishi, uning insonparvarlik xarakterini ko'rsatadi. Insonparvarlik g'oyasi Konstitutsiyadagi asosiy g'oya bo'lganligi sababli, uni Konstitutsiya prinsipi deyish mumkin. Konstitutsiyada insonning manfaatlari ustuvorligining belgilanganligi, huquq va erkinliklarni ta'minlashda davlat mas'uliyatining belgilanganligi ham shu prinsipning ta'siridir. Mamlakatda yashovchi barcha fuqaro, millat va elatlar tengligining o'rnatilishi, biror-bir kishi imtiyozga ega bo'lmasligi, yordamga muhtoj toifadagi kishilarning huquqlari davlat tomonidan alohida himoya qilinishi, ayollarning erkaklar bilan teng huquqliligining o'rnatilishi Konstitutsiyaning insonparvarligini ko'rsatadi.

Konstitutsiyaning ustunligi prinsipi. Bu prinsip Konstitutsiyaning oliy yuridik kuchga ega rasmiy hujjat ekanligidan kelib chiqadi. Davlat o'z faoliyatini Konstitutsiya prinsiplari va qoidalari asosida tashkil etadi. Shuningdek, barcha davlat organlari, tashkilot, korxona, muassasa, jamoat birlashmasi, fuqarolar, mansabdor shaxslar Konstitutsiya asosida faoliyat yuritadi.

O'zbekistonda amal qiladigan birorta ham normativ hujjat Konstitutsiyaga zid bo'lmasligi kerak, zidlik holatlari vujudga kelsa, Konstitutsiya normalari amal qiladi.

Konstitutsiyaning ustunligi yana Konstitutsiya normalari boshqa huquqiy hujjatlarning yaratilishi uchun asos bo'lishida ham ko'rinadi.

Konstitutsiyaning 15-moddasida shu maqsaddan kelib chiqib, shunday hol bo'lmasligi uchun: "Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'radilar", deb qat'iy belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyani buzish, unga amal qilmaslik, davlatchilik asoslarini buzadi, fuqarolar o'rtasida ishonchsizlikni vujudga keltiradi. Bu esa, inson huquqlarining buzilishiga, oqibatda davlat to'ntarishiga olib keladi.

Shuning uchun davlatlar konstitutsiya qabul qilish bilan cheklanmay, unga amal qilishni ta'minlash choralari ko'radilar. Bu birinchi navbatda konstitutsiyalarda ularning normalari hamma uchun birday amal qilishi belgilab qo'yilganligida ko'rinadi. Agar

O'zbekiston Konstitutsiyasining 15-moddasida Konstitutsiyaga amal qilish davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar uchun shartligi belgilangan bo'lsa, Konstitutsiyaning 47-moddasida: "Barcha fuqarolar Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan burchlarni bajaradilar", 48-moddada "Fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilishga majburdirlar", deb belgilangan.

Konstitutsiyaga amal qilmaganlik uchun javobgarlik mavjud bo'lib, konstitutsiyani qo'pol va xavfli buzishlar uchun jinoiy javobgarlik ham belgilanadi. Deyarli barcha mamalaktlarda hokimiyatni zo'rlik bilan egallash uchun harakat qilish, hokimiyatni kuch ishlatib yiqitish uchun da'vat qilish harakatlari jinoiy harakat, konstitutsiyaviy tuzumga qarshi harakat, konstitutsiyani buzish deb qoralanib, ularga nisbatan jazo belgilanadi.

Konstitutsiyalarda konstitutsiyani himoya qilish vazifalari belgilab qo'yiladi.

Konstitutsiyamizning 57-moddasida: "Konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni maqsad qilib qo'yuvchi, respublikaning suvereniteti, yaxlitligi va xavfsizligiga, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targ'ib qiluvchi, xalqning sog'lig'i va ma'naviyatiga tajovuz qiluvchi, shuningdek harbiylashtirilgan birlashmalarning, milliy va diniy ruhdagi siyosiy partiyalarning

O'zbekistonda yangi konstitutsiya ishlab chiqish g'oyasi mustaqillik e'lon qilinguncha, hali ittifoq mavjud vaqtdayoq vujudga kelgan edi. Shu davrdayoq yangi konstitutsiya qabul qilish uchun ma'lum sabablar, yangi ijtimoiy munosabatlar vujudga kela boshlagan edi. Jumladan, O'zbekistonda Prezidentlik instituti vujudga keldi, saylov tizimi o'zgartirilib, muqobil saylovlar o'tkazila boshlandi, markaz bilan Respublika munosabatida yangi holatlar vujudga keldi, kommunistik partiya hukmronligiga barham berildi.

Mustaqillik uchun qo'yilgan shahdam qadam sifatida e'tirof etiladigan, 1990-yil 20-iyunda qabul qilingan Mustaqillik deklaratsiyasi yangi konstitutsiya yaratish uchun ham asos bo'ldi. Deklaratsiya qabul qilingan Oliy Kengash sessiyasida shu hujjat prinsiplari asosida yangi konstitutsiya ishlab chiqish zarur degan xulosaga kelindi va Prezident I. Karimov boshchiligidagi 64 kishidan iborat konstitutsiya loyihasini tayyorlash uchun komissiya tuzildi. Bu ittifoq roziligisiz qilingan katta voqea edi. Komissiya keng vakillik xarakteriga ega bo'lib, uning tarkibiga deputatlar, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar, Toshkent shahri va kishilari, davlat, jamoat tashkilotlari, korxonalar, xo'jalik rahbarlari, taniqli huquqshunoslar, olimlar, mutaxassislar kiritildi. Oliy Kengash o'ninchi sessiyasida komissiya tarkibi qisman o'zgartirildi.

1991-yil Konstitutsiya loyihasini tayyorlovchi kommissiyaning birinchi majlisi o'tkazilib, kommissiya a'zolari va yetakchi mutaxassislardan tashkil topgan, 32 kishidan iborat ishchi guruh tuzildi. Uning vazifasi sifatida loyiha tayyorlash bo'yicha barcha ishlarni muvofiqlashtirish belgilanib, konstitutsiya bo'limlarini tayyorlash uchun 6 ta kichik guruhlar tashkil qilinib, ularning har biriga konstitutsiyaning muqaddimasini, konstitutsiyaviy tuzum asoslarini, fuqarolarning huquq, erkinlik, burchlari, fuqaro va jamiyat.davlat tuzilishi, davlat hokimiyati tizimi bo'limlari tayyorlash yuklandi. Kichik guruhlar tarkibiga 50 nafar olimlar, ilmiy xodimlar mutaxassislar jalb etildi.

1992-yil 8-dekabrda 12-chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 11-sessiyasida qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilinganligini nishonlash maqsadida Konstitutsiya qabul qilingan kun – 8-dekabr umumxalq bayrami – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni deb e'lon qilindi. „O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida“gi Konstitutsiyaviy qonun (1991-yil 31-avgust) ushbu Konstitutsiya uchun asos bo'lib xizmat qilgan. Mustaqil O'zbekistonning birinchi Konstitutsiyasini yaratish g'oyasi ilk bor 1990-yil 20-iyunda bo'lib o'tgan mamlakat Oliy Kengashining 2-sessiyasida ilgari surilgan. Ushbu sessiya prezident Islom Karimov raisligida 64 kishidan iborat Konstitutsiyaviy komissiyani tuzish to'g'risida qaror qabul qilgan. Uning tarkibiga deputatlar, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarning vakillari, davlat hamda jamoat birlashmalari, korxonalar va xo'jaliklarning rahbarlari, huquqshunos olimlar va mutaxassislar kirgan.

Oliy Kengashning 10-sessiyasida komissiya tarkibi qisman yangilangan. Komissiya ishlab chiqqan loyiha matbuotda e'lon qilinib, keng muhokama etilgan. Konstitutsiyaviy komissiya umumxalq muhokamasi yakunlarini ko'rib, loyihani tuzatib va ma'qullab Oliy Kengash sessiyasida ko'rib chiqishga tavsiya qilgan. Loyiha Oliy Kengash sessiyasida ham moddama-modda muhokama etilgandan so'ng qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri 2023-yil 1-maydan kuchga kirdi. Bunga 30-aprel kuni bo'lib o'tgan referendum natijasiga ko'ra 11 ta moddadan iborat tegishli qonunning qabul qilinishi asos bo'ldi. Bu qonunning 1-moddasiga Konstitutsiyaning yangi tahriri ilova qilingan. Yangi konstitutsiya 65 foizga yangilangan^{[1][2]}.

Kiritilgan o'zgarishlar: *Asosiy maqola: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilgan o'zgartirishlar (2022)*

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga hozirgi kunga qadar 14-marta o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan:^[3]

- 1993-yil 28-dekabrda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 77-moddasi 1-qismidagi „150 nafar deputatdan“ degan soʻzlar „deputatlardan“ degan soʻz bilan almashtirildi;
- 2002-yil 27-yanvarda oʻtkazilgan umumxalq referendum natijalariga koʻra hamda uning asosida 2003-yil 24-aprelda qabul qilingan Qonuniga muvofiq, Konstitutsiyaning XVIII, XIX, XX, XXIII boblariga oʻzgartirishlar va qoʻshimchalar kiritilgan;
- 2007-yil 11-apreldagi Qonun bilan Konstitutsiyaning 89-moddasiga, 93-moddasining 15-bandiga, 102-moddasining ikkinchi qismiga tuzatishlar kiritilgan;
- 2008-yil 25-dekabrda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 77-moddasi birinchi qismiga oʻzgartirish kiritilgan;
- 2011-yil 18-aprelda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 78, 80, 93, 96 va 98-moddalariga oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritilgan;
- 2011-yil 12-dekabrda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 90-moddasi ikkinchi qismiga tuzatish kiritilgan;
- 2014-yil 16-aprelda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 32, 78, 93, 98, 103 va 117-moddalariga oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritilgan;
- 2017-yil 6-aprelda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 80, 81, 83, 93, 107, 110 va 111-moddalariga oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritilgan;
- 2017-yil 31-mayda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 80, 93, 108 va 109-moddalariga oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritilgan;
- 2017-yil 29-avgustda qabul qilingan Qonun bilan Konstitutsiyaning 99 va 102-moddalariga oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritilgan;
- 2018-yil 15-oktabrda qabul qilingan Qonun bilan 105-moddaning birinchi qismidagi „ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini“ degan soʻzlar „raisni (oqsoqolni)“ degan soʻzlar bilan almashtirilgan;
- 2019-yil 18-fevralda qabul qilingan Qonun bilan 80 va 93-moddalardagi „Milliy“ degan soʻz „Davlat“ degan soʻz bilan almashtirilgan;
- 2019-yil 5-martda qabul qilingan Qonunga asosan 79, 93 va 98-moddalarga oʻzgartirishlar kiritilgan;
- 2019-yil 4-sentabrda qabul qilingan Qonunga asosan saylov toʻgʻrisidagi qonun hujjatlari takomillashtirilishi munosabati bilan 96 va 117-moddalarga oʻzgartirishlar kiritildi.

Shuningdek:

2021-yil 8-fevral kuni „Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga oʻzgartirishlar kiritish toʻgʻrisida“gi qonun qabul qilindi. Oʻzgartirishga koʻra, Oʻzbekistonda sud tizimi quyidagilardan iboratligi belgilandi:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi;
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi;
3. harbiy sudlar;
4. Qoraqalpog'iston Respublikasi sudi, viloyatlar va Toshkent shahar sudlari;
5. Qoraqalpog'iston Respublikasi ma'muriy sudi, viloyatlar va Toshkent shahar ma'muriy sudlari;
6. Fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman, shahar sudlari;
7. Jinoyat ishlari bo'yicha tuman, shahar sudlari;
8. tumanlararo, tuman, shahar iqtisodiy sudlari;
9. tumanlararo ma'muriy sudlari^[4].

Tuzilishi:

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi muqaddima, 6 bo'lim, 27 bob, 155 moddadan iborat.

1-bo'lim (I-IV bob, 1-4-moddalar) „Asosiy prinsiplar“ deb nomlangan.

2-bo'lim (V-XI bob, 19-64-moddalar) „Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari“ deb ataladi.

3-bo'lim (XII-XV bob, 65-82-moddalar) „Jamiyat va shaxs“ deb ataladi.

4-bo'lim (XVI-XVII bob, 83-90-moddalar) „Ma'muriy-hududiy va davlat tuzilishi“ deb nomlangan.

5-bo'lim (XVIII-XXVII bob, 91-153-moddalar) „Davlat hokimiyatining tashkil etilishi“ deb nomlangan.

6-bo'lim (154-155-moddalar) „Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish tartibi“ deb ataladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Inson huquqlari parlament a'zolari uchun qo'llanma.Toshkent."O'zbekiston" nashriyoti 2023.-80 b. 20;22;23;24;25;26;27-betlardan.

2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.O'zbekiston Respublikasi.Adilya vazirligi huzuridagi "Adolat" nashriyoti.

3. Konstitutsiyaviy Huquq .<<NISO POLIGRAF >>M CH J.Bosmaxonasida chop etildi.Toshkent viloyati , o'rta chirchiq tumani.39- betdan 67-betlargacha.

4. Uchinchi renessans va inson xuquqlari. O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi 2021. 297-298-299-betlardan.

5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.<<Adolat >>Xuquqiy axborot markazi nashr 20.07.2018.

6. O'zbekiston va inson xuquqlari umumjaho deklaratsiyasi 12.11.2018yil.